

Filosofický časopis

vydává Filosofický ústav Akademie věd České republiky v Praze

Šéfredaktor: James Hill. **Redakční kruh:** Petr Dvořák, Alice Koubová, Ladislav Kvasz, Josef Velek, Josef Zúmr (zástupce šéfredaktora). **Redakční rada:** Ivan Blecha, Ludmila Dostálová, Marek Hrubec, Ivan Chvatík, Erazim Kohák, Vojtěch Kolman, Erika Lalíková, Ivan Landa, Tomáš Machula, Miroslav Marcelli, Tereza Matějčková, Pavel Materna, Artur Pacewicz, Milan Průcha, François Rivenc, Milan Sobotka, Martin Steiner, Vladislav Suvák, Vladimír Svoboda, Jan Šebestík, Josef Šmajš, Petr Urban, Jan Zouhar.

Výkonná redaktorka Olga Baranová
Asistentka redakce Jana Pechmanová

Adresa redakce Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel/fax 222 221 752; e-mail: filcasop@flu.cas.cz
Internetová stránka: <http://www.flu.cas.cz/filcasop>

Příspěvky a náměty zasílejte laskavě na adresu redakce. Nevyžádané rukopisy se nevracejí. Příspěvky jsou recenzovány. Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Kromě odůvodněných případů Filosofický časopis nepřetiskuje texty, které již byly publikovány. Všechny recenzované příspěvky jsou opatřeny cizojazyčnými abstrakty.

© Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha 2016
Filosofický časopis je zařazen v databázích Web of Science, ERIH, Scopus a Ulrich's Periodicals Directory. Vychází šestkrát ročně. Filosofický časopis je registrován MK ČR pod číslem E 4236.

Objednávky jednotlivých čísel i celého ročníku přijímá redakce.
Distribuce Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9.
Objednávky ze zahraničí vyřizuje redakce nebo Kubon & Sagner, Heßstr. 39/41, D-80798 München. Předplatitelé ze Slovenské republiky se mohou obracet na Knihkupectvo AF, Kozia 20, 811 03 Bratislava, případně na zasilatelství SUWECO, Českomoravská 21, 190 00 Praha 9.
Volný prodej ve vybraných knihkupectvích v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Plzni, Ústí nad Labem a Bratislavě. Vybrané starší stati či celá čísla v elektronické či standardní podobě si můžete objednat a uhradit na adrese redakce.

Sazba Alena Bakešová
Grafická úprava a obálka studio Designiq (www.designiq.cz)
Tisk První dobrá, s.r.o.

Cena jednotlivého čísla 74 Kč
Celoroční předplatné v ČR 370 Kč

Číslo vyšlo v červnu 2016.

Obsah čísla**Rozhovor**

<i>S. Sousedík</i> – <i>P. Dvořák</i> *	Rozhovor s profesorem Stanislavem Sousedíkem	323
<i>T. Matějčková</i>	Duše, zvyk a svět v Hegelově „Encyklopedii filosofických věd“	331
<i>J. Kružíková</i>	„Základní pojmy“, „zpředměnění“ a „matematizace“ – milníky Heideggerova pojetí vědy	349
<i>P. Zahrádka</i>	Estetické souzení v perspektivě estetického metarelativismu	367

Recenzní studie

<i>Š. Grimmich</i>	O možnosti fenomenologie náboženství	387
--------------------	--------------------------------------	-----

Diskusní studie

<i>J. Hroch</i>	Ke vztahu filosofické teorie, politické praxe a historické odpovědnosti u Edvarda Beneše	407
-----------------	--	-----

Esej

<i>G. Bataille</i>	Umění, výkon krutosti	423
<i>M. Ševčík</i>	Krutost a oběť v Bataillových úvahách o významu umění	429

Polemika

<i>J. Šmajš</i>	K podstatě evoluční ontologie	437
<i>J. Peregrin</i>	Wittgenstein o pravidlech	446

Recenze

<i>P. Pola</i>	Miloš Ševčík: Aisthesis	455
<i>M. Cívik</i>	Jakub Čapek et al.: Přístupy k etice II	460
<i>I. Šmatlava</i>	Mária Miččinová a kol.: Funkcia obraznosti vo filozofii	465
<i>L. Országh</i>	Albert Atkin: Peirce	468

Různé

<i>Z. Pinc</i>	Příkladně splácený dluh	475
----------------	-------------------------	-----

Anotace

<i>L. Herich</i>	Jan Sokol: Etika, život, instituce	484
------------------	------------------------------------	-----

Wittgenstein o pravidlech

Jaroslav Peregrin

Filozofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

jarda@peregrin.cz

Zdá se, že můj výklad role pravidel v lidských životech, jak jsem ho předložil zejména ve své knize *Člověk a pravidla*,¹ je neustále předmětem kritické pozornosti kolegů. To mě na jedné straně těší – je to nepochybně mnohem zajímavější, než když člověk napíše něco (o čem si třeba myslí, že je to geniální), co nikoho nezajímá. Samozřejmě mě to ale zavazuje k tomu, abych to, co jsem napsal, obhajoval a dále vysvětloval. To ale není vždy úplně jednoduché, tak jako v případě poslední kritiky Tomáše Čany,² která zpochybňuje mou interpretaci Wittgensteina – přiznám se, že mi spousta z toho, co mi vytýká, vůbec není jasná.

Hned zpočátku bych ovšem rád připomněl, že moje kniha v žádném případě není o interpretaci Wittgensteina. Je o tom, jakou roli podle mne hraje v lidském životě pravidla. A protože samozřejmě nechci tvrdit, že všechno, o čem píšu, pochází čistě z mé hlavy, všímám si i názorů filosofů, kteří mě inspirovali, jako je Kant, Wittgenstein, Sellars atd. Z tohoto pohledu mi připadají nesmyslné výtky, že používám nějaké termíny, které nenajdeme u Wittgensteina („implicitní pravidlo“), či že nepoužívám nějaké, které u něj najdeme („životní forma“). Tím se ovšem nechci vyvazovat z odpovědnosti za to, co jsem o Wittgensteinovi napsal!

Shrňme, co píšu v oddíle 1.2 své knihy, kde se zabývám tím, co Wittgenstein říká o pravidlech ve svých *Filozofických zkoumáních*.³ Nejprve s odvoláním na § 54 Wittgensteinovy knihy konstatuji, že pravidla mohou být nejenom explicitní, vyjádřená, ale i jenom implicitní, taková, která nikdo neformuloval, ale ona se přesto „zračí“ v praxi těch, kdo příslušnou hru hrají. Porušení

pravidel se pak podle Wittgensteina pozná podle toho, že k němu ostatní hráči zaujmají určitý zřetelný druh postoje. (Já takovým postojům v návaznosti na Brandoma⁴ říkám *normativní*.) Pak říkám, že podle § 80–81 můžeme jazyk nahlížet jako kalkul, ale jediné tehdy, když ho značně *idealizujeme*, to jest když si představíme, že jeho pravidla, která jsou fakticky vágní, nepokrývající všechny možné případy a implicitní, jsou explicitní, přesná a univerzální. V § 82 pak Wittgenstein podle mne dále ilustruje fakt, že pravidla nejsou obvykle explicitní, aby pak v § 84–85 předložil argument, že obecně explicitní být *nemohou*: explicitní pravidlo je totiž věc nějakých symbolů, které je třeba správně interpretovat – abychom tedy takové pravidlo mohli správně použít, potřebujeme znát pravidlo, s jehož pomocí ho můžeme správně interpretovat. § 217 a především § 219 pak podle mne vyjadřují, že řízení se pravidlem není obecně věcí interpretace nějakého explicitního zápisu.

Pak cituji § 202, kde Wittgenstein uvádí, že musí být rozdíl mezi tím, když se někdo *skutečně* řídí pravidlem, a tím, když si jenom *myslí*, že se řídí pravidlem. A konstatuji, že to podle Wittgensteina může zajistit jediné kontext společenských struktur – pouze druzí, participující na příslušné společenské praxi, mě mohou usvědčit z toho, že si sice myslím, že se řídím nějakým pravidlem, ale ve skutečnosti se jím neřídím. Kupříkladu naše jazykové hry, které se opírají o speciální druh pravidel, tedy musejí být svou podstatou veřejnou, společenskou záležitostí; pravidla, která se jimi proplétají, existují, podobně jako třeba pravidla šachu nebo fotbalu, především ve formě stavebních kamenů společenských institucí, což dále dokládám pomocí § 199. Nakonec konstatuji, že mnohé filozofické problémy podle Wittgensteina vznikají právě proto, že jsme vnořeni do pravidel našeho jazyka, aniž si to dobře uvědomujeme. To, co tedy potřebujeme, je vytáhnout tato pravidla na denní světlo, zejména nahlédnout jazyk jako pravidly konstituovanou instituci, nikoli nepodobnou šachu nebo fotbalu, a získat nadhled nad jejím fungováním; to dokumentuji pomocí § 108 a § 125.

Co mi Čana vytýká? Z úvodu jeho textu se mi zdá, že jde zhruba o tři věci. První výtky je, že pomíjím nějaký důležitý aspekt Wittgensteinova pojetí pravidel. Čana píše: „Mám na mysli analýzu normativních činitelů, ktoré nie sú len ‚spoločenskými inštitúciami‘, ale pri ich ďalšom rozklade narazíme na niečo odlišné: na uniformity – napríklad psychologické alebo fyziologické – v normálnom prežívaní a prejavovaní sa hovoriacich.“ (s. 259⁵) Nejsm si jistý, co mají být „normativní činitelé“. Já ve své knize upozorňuji na to, že je užitečnejší dívat se na jazyk spíše jako na společenskou instituci (jako je třeba

1 Peregrin, J., *Člověk a pravidla*. Praha, Dokořán 2011.

2 Čana, T., Peregrin o pravidlech u Wittgensteina. *Filozofický časopis*, 64, 2016, č. 2, s. 259–272.

3 Wittgenstein, L., *Philosophische Untersuchungen*. Oxford, Blackwell 1953; český překlad: *Filozofická zkoumání*. Přel. J. Pechar. Praha, FLÚ AV ČR 1993.

4 Brandom, R., *Making it Explicit*. Cambridge (Mass.), Harvard University Press 1994.

5 Všechny stránkové odkazy v závorkách se vztahují k citovanému Čanovu článku.

ba univerzita nebo organizovaný fotbal) než například jako na biologickou danost (jako je třeba vidění⁶). To, že fungování takové instituce předpokládá nějaké fyziologické danosti, se mi jeví jako samozřejmost. (Je jasné, že jakkoli je třeba fotbal společenská instituce, aby mohla existovat, musejí tady být lidé, kteří mají nohy; navíc tu musejí být různé formy shody mezi lidmi, kteří tuto instituci produkují.) Takže této výtce úplně nerozumím.

Druhou výtckou je, že používám takové pojmy „ako ‚implicitné pravidlo‘ alebo ‚nepísané pravidlo‘, ktorých zrozumiteľnosť sa už stala predmetom kritiky a ktoré zároveň nemajú oporu v pôvodných Wittgensteinových záznamoch“ (s. 259–260). Musím říci, že nechápu, jaký problém je se srozumitelností pojmu *nepsané* (nebo techničtěji: *implicitní*) pravidlo – chce snad Čana popírat, že kromě zákonů a spousty jiných pravidel, která jsou někde zapsána, fakticky existují i různá nepsaná pravidla? Rozborem povahy takových pravidel jsem už také popsal spoustu papíru.⁷ Pokud jde o Wittgensteina, na mnoha místech přece říká, že ne všechna pravidla jsou psaná, že pravidly se řídíme „slepě“ atd. atd. – jaký je tedy problém v tom, že tomuto druhu pravidel říkám *implicitní*? Takže ani této výtce nerozumím.

Třetí výtckou je, že jsem nesprávně přesvědčen, že „odkazy na mentálne fenomény – pretože sú subjektívne – nemôžu participovať pri riešení problému riadenia sa pravidlami“ (s. 260). Ano, *nakolik* jsou mentální obsahy čistě subjektivní, *natolik* si myslím, že nemohou hrát z hlediska institucí postavených na pravidlech – k nimž náleží podle mne jazyk – podstatnou roli. (Mám pocit, že náš běžný – a téměř nevyhnutelný – pohled na mysl je takový, že je to čistě subjektivní, zvnějšku nepřístupný prostor. Pokud by se někomu podařilo rekonceptualizovat diskurz o mysli tak, že termínem *mentální fenomény* už nebudeme myslet něco čistě subjektivního, jak se o to podle mne pokoušel právě Wittgenstein, nebo třeba Davidson, byla by situace samozřejmě jiná.) Domnívám se, že právě tohle je to, co nám chce Wittgenstein sdělit svým podobenstvím o broukovi v krabici. Pokud se Čana domnívá, že tomu tak není, bude muset objasnit, k čemu jinému toto podobenství slouží.

6 Takže jazyk podle mne není nic takového jako instinkt, jak tvrdí Pinker (*The Language Instinct*. New York, Harper Perennial 1994; český překlad: *Jazykový instinkt*. Přel. M. Hofmeisterová. Praha, Dybbuk 2010) – jakkoli to, že ho máme, u nás předpokládá rozsáhlou „instinktivní“ výbavu.

7 Peregrin, J., Implicitní pravidla. *Organon F*, 21, 2014, č. 3, s. 381–398. Další podrobné výklady různých aspektů toho, jak podle mne pravidla fungují, je možné najít v mnoha mých dalších publikacích (Peregrin, J., *The Enigma of Rules*. *International Journal of Philosophical Studies*, 18, 2010, No. 3, s. 377–394; Peregrin, J., Člověk jako normativní tvor. *Teorie vědy*, 34, 2012, č. 1, s. 3–23; Peregrin, J., Pravidly řízené praktiky. *Organon F*, 21, 2014, Supplementary issue 1, s. 104 až 111; Peregrin, J., Rules as the Impetus of Cultural Evolution. *Topoi*, 33, 2014, No. 2, s. 531–545), zejména pak v mé nedávno vydané knize o inferencialismu (Peregrin, J., *Inferentialism: Why Rules Matter*. Basingstoke, Palgrave 2014). Viz též Brandom, R., *Making it Explicit*, c.d., zejména Appendix k 1. kapitole: Wittgenstein's Use of Regel.

Podívejme se nyní, jak Čana shrnuje moje stanovisko. Činí to způsobem, který se mi úplně nelíbí, protože mi do úst vkládá věci, které tam nepatří. Je pravda, jak Čana konstatuje, že z mého hlediska je v úvahách o pravidlech nutné rozlišovat tři roviny – jejich charakterizace je ale v Čanově podání poněkud zkomolená:

1. Je tu lidské chování, které je pouze pravidelné. Z důvodu, který je pro mě nepochopitelný, tu ale Čana hovoří o jakýchsi „zákonech asociace“ – to není můj termín a nevím, co tím myslí. Také hovoří o „regularitách, které sú v súlade s našim konaním“, což mi opět nedává dobrý smysl, protože pravidelnost (regularita) je pro mě prostě potenciální vlastností lidského chování, nikoli něčím, co s ním může nebo nemusí být v souladu.

2. Je tu chování, které se řídí implicitními či nepsanými pravidly.

3. Je tu chování, které se řídí pravidly explicitními. Zde je ovšem Čanova reprodukce mých názorů velmi podivná. Říká, že „ako ilustráciu možno uviesť pravidla na používanie výrazu ‚meter‘“, čemuž nerozumím, neboť nevím, o jakých pravidlech se domnívá, že se jimi takové používání řídí. Pak navíc následuje pasáž, která se s mými názory už zcela mýjí: „Podľa Peregrina sa o takýchto normách predpokladá, že v každej situácii jednoznačne stanovujú, čo je správne. Lenže ako údajne upozorňuje Wittgenstein, je diskutabilné, či dokážeme niečo ako ‚normu, ktorá v každej situácii jednoznačne stanovuje, čo je správne‘, konzistentne chápať. Každé vyjadrenie, ktoré niekto urobil, potrebujeme totiž správne interpretovať. To znamená, že potrebujeme ‚ďalšie‘ pravidlá správneho interpretovania, ktoré zasa potrebujú iné pravidlá. A to zjavne vede k nekonečnému regresu.“ (s. 263)

Čana tu zjevně směšuje dvě naprosto odlišné věci: jedna věc je, zda je pravidlo explicitní, a druhá je, zda je jednoznačně aplikovatelné v každé situaci. Správně konstatuje, že Wittgenstein podle mne předvádí *reductio ad absurdum* předpokladu, že by všechna pravidla měla být explicitní. (To pak podle mne vede Wittgensteina k závěru, že řízení se pravidlem je primárně praxe či technika – není to tedy záležitost teoretická v tom smyslu, že bych si toto pravidlo někde přečetl.) Ani explicitní pravidla však rozhodně nejsou jednoznačně aplikovatelná v každé situaci: vezměme si třeba explicitní pravidlo „Je správně pomáhat lidem v nouzi“ – ve spoustě faktických situací bude obtížné či nemožné jednoznačně určit, zda je daná osoba skutečně „v nouzi“, či nikoli

Podívejme se nyní, jak Čana v textu rozpracovává ony tři výtky, které avizuje ve svém úvodu.

1. „Uniformity“

Čana píše: „Ak si máme medzi sebou ‚wymieňať‘ určitý zmysel, tak sa musíme najskôr zhodovať napríklad v tom, čo na nás pôsobí ako ‚normálne‘ a čo nie, čo pociťujeme ako ‚bežné‘ a čo ako ‚neobvyklé‘, čo vyzerá v jednotlivých

případech jako ‚rovnaké‘ a čo ako ‚odlišné‘, čo pripustíme ako ‚pravdivé‘ a čo už ako také nepripustíme, čo je ‚meno‘ a čo nie je atd. Jedno bez druhého – komunikáciu určitého zmyslu bez akoby inštinktívnej zhody v spomenutých veciach – nemožno myslieť.“ (s. 266)

Obávám se, že Čana zde opět směšuje dvě odlišné věci. Jednou z nich je, že určité druhy shod jsou *předpokladem* toho, abychom vůbec mohli mít společný jazyk. Je například zřejmé, že abychom mohli používat výraz „červený“ tak, jak ho v současné době používáme, musíme být všichni nějak schopní rozlišovat červené věci od těch ostatních. A tohle je zřejmě něco jako *předpoklad* daného jazykového chování – je to druh schopnosti, jaké musí většina z nás sdílet, aby vůbec připadala v úvahu komunikace pomocí takového jazyka, jaký máme. (Všimněme si ale, že ani tohle nemusí platit univerzálně: jsou mezi námi barvoslepi lidé, kteří se používat jazyk, včetně výrazů pro barvy, také naučí – i když příslušným rozlišením nedisponují dopředu, ale nějak ho nabudou právě skrze učení se jazyku.)

Většina rozlišení, která Čana uvádí, však není tohoto druhu – nejsou to rozlišení, která musí být člověk schopen činit už jako předpoklad toho, aby si mohl „vyměňovat smysly“. Rozhodně není pravda, že rozlišení mezi „normálním“ a „nenormálním“ je něco, co je *předpokladem* jazykové komunikace v tom smyslu, v jakém tu jsou taková čistě fyziologická rozlišení, jako je schopnost vnímat barvy – naopak: je to do velké míry *výsledkem* našich společenských, ba z podstatné části jazykových interakcí. A totéž rozhodně platí o „pravdivosti“ a „nepravdivosti“ – říci, že máme-li dospět k tomu, abychom si mohli „vyměňovat smysly“, musíme se „najsokr“ shodnout na tom, co je pravda a co ne, mi přijde naprosto absurdní – tato shoda je jednou stranou mince, jejíž druhou stranou je smysluplnost.

Takže kromě toho, že tu jsou shody, které jsou užíváním jazyka *předpokládány*, tu jsou i shody, v nichž užívání jazyka *spočívá*. Avšak existence ani jedné z těchto shod, které souvisejí s pravidly a s jazykem, není v žádném rozporu ani s mým pohledem na pravidla, ani s tím, jak interpretuji Wittgensteina. Říkám-li, že jazyk je společenská instituce, samozřejmě tím nemyslím, že by jako takový existoval nějak mimo biologické danosti lidského druhu či že by se obešel bez nějakých shod a rezonancí – naopak to, že tu jsou takové shody a rezonance (zejména mezi normativními postoji jednotlivých příslušníků příslušného společenství), je inherentní součástí mé teorie.

2. „Implicitní pravidla“

Jak už jsem říkal: o tom, že pravidla podle Wittgensteina nemohou být obecně zapsaná či explicitní, se mi ve světle toho, co píše, nezdá být možné pochybovat. A je-li tomu tak, pak fakt, že pravidlům, která explicitní nejsou, říkám *implicitní*, se mi nezdá být vůbec kontroverzní.

Čana píše: „Domnívam sa, že Peregrin nemá pravdu, keď tvrdí, že podľa Wittgensteina je diskutabilné, či dokážeme niečo ako ‚normu, ktorá v každej situácii jednoznačne stanovuje, čo je správne‘, konzistentne myslieť. Východiskom jeho úvah je, naopak, konštatovanie, že už vo chvíli, keď nás napadne druhým niečo komunikovať, tu musia byť normy, ktoré v každej situácii jednoznačne stanovujú, čo je správne. (Wittgenstein netvrdí, že všetky pravidlá, ktorými sa riadime, sú v tomto zmysle explicitné, no nepochybuje o tom, že niektoré fungujúce pravidlá – napríklad metriky alebo platného usudzovania – sú také.)“

Představa, že „že už vo chvíli, keď nás napadne druhým niečo komunikovať, tu musia byť normy, ktoré v každej situácii jednoznačne stanovujú, čo je správne“, se mi zdá být zcela očividně neudržitelná. Vezmeme jakékoli slovo a jakékoli pravidlo jeho užití: například abych rozuměl slovu „pes“, musím vědět, v jaké situaci je správné (pravdivé) použití výroku „Tohle je pes“. Toto vědění má fakticky podobu znalosti spousty paradigmatických situací, kdy je to jistě správné, a spousty paradigmatických situací, kdy to jistě správné není – ale žádným upřesňováním nelze vyloučit nemalou šedou zónu situací, kdy to není úplně zřejmé. (Je to třeba správné, když ukazují na kostru psa? Je to správné, když ukazují na neumělou malůvku, u které není úplně zřejmé, jaké zvíře představuje?)

Podobně vezmeme třeba větné spojení *jestliže ... pak ...*. Jakými pravidly se řídí používání vět tvaru *Jestliže A, pak B*? Nabízí se pravidlo, kterému se obvykle říká *modus ponens*: z výroků *Jestliže prší, pak je mokro* a *Prší* lze vyvodit *Je mokro*. Platí tohle ale pro jakékoli dvě věty *A* a *B*? Zkusme vzít za *A* větu *Někdo vlastní osla* a za *B* větu *Bije ho*. Můžeme z vět *Jestliže někdo vlastní osla, pak ho bije* vyvodit závěr *Bije ho*? Vzhledem k tomu, že věta *Bije ho* vlastně sama o sobě nic neříká, je to přinejmenším kontroverzní. A co další pravidla? Vyplývá například *Jestliže A, pak B* z *B*? To jest například vyplývá *Jestliže prší, je mokro* z *Je mokro*?

Nevím, co to jsou podle Čany „pravidla metriky“, ale pokud jde o pravidla platného usuzování, pak tvrdit, že ta jsou v každé situaci podle Wittgensteina jednoznačně správná nebo nesprávná, podle mne nemá ve Wittgensteinových textech vůbec žádnou oporu. (Čana ovšem žádné odkazy na Wittgensteinovy texty neuvádí.) Co si máme představit pod „pravidly správného usuzování“? Za asi nejzákladnější takové pravidlo byl tradičně považován zákon sporu – ale kdo si někdy, byť i jen letmo, přečetl Wittgensteinovy *Poznámky o základech matematiky*,⁸ musí vědět, jak komplikovaná role tohoto

8 Wittgenstein, L., *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Oxford, Blackwell 1956; český překlad: *Poznámky o základech matematiky* (Scientia & Philosophia 5). Přel. J. Fiala. Praha, Jüza & Jüzová 1992.

zákona podle Wittgensteina v našem usuzování fakticky je. Říci, že podle Wittgensteina „v každé situaci jednoznačně stanovuje, čo je správne“, se mi zdá být v tak očividném rozporu s fakty, že moc nechápu, jak to může Čana myslet vážně.

Čana pak pokračuje: „Pravdou preto nemôže byť ani to, že ‚paradigmatický posun‘ z neskoršieho obdobia spočíva v rozpoznaní, že fungujúce pravidlá nemusia byť ‚explicitné, presné a univerzálne‘, ale môžu byť ‚vágne a implicitné‘. Ako zistíme po pozornejšom skúmaní, o toto mu nejde, Wittgenstein sa pokúša o primeraný pohľad na ‚miesto‘ univerzálnych, presných a explicitných noriem v našich každodenných transakciách so symbolmi, nie o pochybovanie o ich univerzálnosti, presnosti a explicitnosti. Inými slovami, usiluje sa o nájdenie takej perspektívy, ktorá by tento fakt – napríklad to, že ‚modus ponens uchováva pravdivosť vo všetkých svojich aplikáciách‘ – dokázala neproblematicky vnímať. Nikde z tohto dôvodu nenaznačuje, že pravidlá, ktorými sa riadime, sú ‚viac-menej implicitné‘.“

Vůbec nevím, jak bych s něčím takovým mohl polemizovat. Já jsem ve své knize probíral všechna místa, kde Wittgenstein ve *Filosofických zkoumáních* explicitně hovoří o povaze pravidel, a pokusil jsem se je konzistentním způsobem interpretovat. Čana se nezatežuje tím, aby sám předložil nějakou textovou evidenci (a už vůbec ne tím, aby rozebral ty citáty, které uvádím já, a vysvětlil, proč je nelze interpretovat tak, jak to činím já); v podstatě konstatuje, že nemám pravdu, tečka. Podle mého soudu prostě nemají konstatování, že „Wittgenstein sa pokúša o primeraný pohľad na ‚miesto‘ univerzálnych, presných a explicitných noriem v našich každodenných transakciách so symbolmi“ a že „o nájdenie takej perspektívy, ktorá by tento fakt dokázala neproblematicky vnímať“, nic společného s tím, co Wittgenstein skutečně píše, a protože Čana nijak nedokládá, že má, nevím, jak bych to měl vyvracet.

3. „Mentální fenomény“

Mám za to, že pod tímto termínem normálně rozumíme obsahy nějaké „vnitřní“ mysli, které jsou tedy povýtce soukromé a „zvnějšku“ nepřístupné. (V současné kognitivní vědě dokonce existuje vlivný názor, že tohle je dáno geneticky, a že tedy myšlení jiných lidí ani své vlastní ani jinak chápat nedokážeme.)⁹⁾ A o *takto* chápané, soukromé mentální fenomény se nemohou naše jazykové hry nijak opírat – to je, jak už jsem říkal, podle mne velmi přímočaré poselství Wittgensteinova podobenství s broukem v krabici. Jiná věc je úsilí některých filosofů o překonání tohoto dualismu a o to, abychom lidskou mysl nahlíželi zcela jinak, nikoli jako vnitřní a neprodyšně soukromou. Po-

kud se ovšem na mentální fenomény budeme schopni dívat optikou takové teorie jako na něco, co není čistě soukromé, pak samozřejmě *takto* chápané mentální fenomény *mohou* na našich jazykových hrách participovat.

Jak tedy vidí mentální fenomény Čana? Píše: „[T]o, že do hláv druhých lidí nevidíme, je – a zároveň nie je – pravda. Pravdou je, že druhí pred nami môžu za určitých okolností svoje autentické zámery skryť. Nie je ale pravdou, že kvôli tomu je pre nás emocionálne prežívanie druhých automaticky celkom nedostupné – a nepreložiteľne.“ (s. 270) Když pominu to, že vůbec nevím, co by mohlo znamenat „překládání emocionálního prožívání“, znamená tohle, že to, čemu Čana říká mentální fenomény, není nic bytostně soukromého. To je v souladu s tím, co Čana píše na s. 266–267: „Wittgensteinove úvahy sa zásadne rozchádzajú so základnými východiskami veľkej väčšiny ontologických, epistemologických i sémantických teórií, ktoré vznikli v ére po R. Descartovi a vychádzajú z predstavy o ‚mentálnom fenoméne‘ ako niečom ‚súkromnom‘, čo je dostupne iba mne, a preto je ‚subjektívne‘. Tomuto chápaniu Wittgenstein rozhodne oponuje...“ Souhlasím, Wittgenstein odmítá kartezianský dualismus „vnějšního“ a „vnitřního“ a snaží se nás navést k tomu, abychom mentální fenomény nechápali jako něco vnitřního a soukromého.

Jak ale pak rozumět tomu, co Čana píše na s. 269?: „Vonkajšie príznaky a postoje sú nepochybne dôležité (bez nich bychom nemali možnosť naučiť sa napríklad významy výrazov o pocitoch), no v nijakom prípade nepredstavujú celý príbeh o bežnom konaní v súlade s pravidlami. ... [Peregrin] je hlboko, presvedčený, že konečné riešenie problému riadenia sa pravidlami, ku ktorému sa raz prepracujeme, nebude fenomény, ktoré sa uskutočňujú ‚v našom vnútri‘, v ničom potrebovať.“ Ano, to je pravda, ale z citátů uvedených v předchozím odstavci to vypadá, že *totěž* si podle Čany myslí i Wittgenstein a potažmo i Čana sám. Nejsou-li „mentální fenomény“ ničím soukromým, k čemu bychom ještě potřebovali něco, co by bylo „v našem vnútri“?

Co mě ovšem na Čanově textu deprimuje úplně nejvíce, je to, že ač se jedná o kritiku mé interpretace Wittgensteina (nakolik mu rozumím, o mé vlastní názory nejdě), jeho text obsahuje naprosté minimum odkazů na Wittgensteinovy texty, kterými by Čana svá tvrzení dokládal. Jak už jsem psal, já jsem ve své knize citoval všechny pasáže z *Filosofických zkoumáních*, kde Wittgenstein explicitně hovoří o pravidlech, a pokusil jsem se vyloužit, jazykem našich současných diskusí, co z nich podle mne plyne. Čana uvádí v celé své kritice celkem čtyři Wittgensteinovy citáty. A ani jeden z nich mi vůbec nepřipadá být v rozporu s tím, co říkám já.

První věta, kterou Čana cituje, je z § 206 *Filosofických zkoumáních*: „Vzťažnou sústavou, prostredníctvom ktorej interpretujeme cudzí jazyk, je spôsob konania spoločný ľuďom [gemeinsame menschliche Handlungsweise].“ Jistě,

9 Viz např. Carruthers, P. – Smith, P. K. (eds.), *Theories of Theories of Mind*. Cambridge, Cambridge University Press 1996.

jinému jazyku můžeme porozumět jenom do té míry, do jaké jsou pravidla, na kterých je postaven, podobná pravidlům, která strukturují naši společenskou a zejména jazykovou praxi. Další odkaz na Wittgensteina je věta z § 242: „K dorozumeniu sa prostredníctvom jazyka patrí nielen zhoda v definíciách, ale aj (hoci to znie čudne) zhoda v súdoch [Urteilen].“ Mým jazykem řečeno, aby tu mohl být jazyk, musí tu být rezonance normativních postojů, které je možné činit všelijak explicitními prostřednictvím tvrzení („soudů“) – takže jazyk předpokládá i shodu v určitých soudech. Pak tu máme větu z předchozího odstavce, tj. § 241: „Hovoríš teda, že zhoda medzi ľuďmi [Übereinstimmung der Menschen] rozhoduje o tom, čo je správne a čo nesprávne? – Správne a nesprávne je to, čo ľudia hovoria, a v jazyku sa ľudia zhodujú. To nie je zhoda názorov, ale formy života [der Lebensform].“ Samozřejmě, rezonance normativních postojů, která podle mne konstituuje implicitní pravidlo, není shodou nějakých vědomých názorů, je to shoda něčeho, čemu by se dalo říkat „intuitivní reakce“, a co je tedy věcí způsobu, kterým žijeme ve svém světě. Pak je tu ještě odkaz na § 224, kde se hovoří o tom, že pravidlo a shoda jsou spřízněné pojmy; a to je opět zcela zjevně ve shodě s tím, co říkám já.

Zůstává mi tedy naprostou záhadou, čím chce Čana dokládat, že moje interpretace je mylná a že Wittgenstein říká něco jiného, než v ní tvrdím (pokud ovšem pominu Čanova podle mne nepodložená kategorická tvrzení, že to tak prostě je).

Recenze

Miloš Ševčík: Aisthesis

Problém estetické události v myšlení E. Levinase, J.-F. Lyotarda a G. Deleuze a F. Guattariho

Červený Kostelec, Pavel Mervart 2013. 262 s.

V následující recenzi se budeme zabývat monografií Miloše Ševčíka *Aisthesis. Problém estetické události v myšlení E. Levinase, J.-F. Lyotarda a G. Deleuze a F. Guattariho*. Zaměříme se na vlastní téma knihy, kterým je problematika estetické oblasti pojeté jako estetická událost, a následně poukážeme na některé zajímavé konsekvence a otázky, ke kterým kniha vede.

I

Monografie zkoumá tři významné estetické koncepce druhé poloviny 20. století, které vykazují zřetelně konvergující ráz, takže můžeme hovořit o určité společné perspektivě, kterou tyto koncepce k estetické oblasti umožňují zaujmout. Klíčovým momentem pro zachycení specifčnosti estetické oblasti je její událostní charakter, který ve srovnání s charakterem žité zkušenosti vykazuje zřetelně odlišné ontologické důsledky. Uchopení estetického pole jako estetické události na druhé straně poukazuje na poměrně radikální odchýlení od tradičního vymezení estetického pole a definice estetiky na základě vztahu recipienta k estetickému objektu.¹ V protikladu k tradičnímu pojetí zde dochází nejen k posunu ve významu základních estetických pojmů (estetická distance, estetický postoj atd.), ale dokonce k celkovému přehodnocení estetické situace vymezené vztahem recipient – estetický objekt – umělecké dílo, kdy estetickým objektem nazýváme konstrukt vzniklý z interakce mezi subjektem a hmotným substrátem díla. U zmíněných autorů dynamiku konstrukce estetické události nezakládají akty subjektu konstituující estetický objekt, protože subjekt jako centrum konstituční činnosti je v těchto koncepcích z estetické události zcela vyloučen.

Miloš Ševčík ve své monografii na řadě míst ukazuje, že všechny rozebírané koncepce nejenže poukazují na událostní charakter estetického pole, ale zejména zdůrazňují jeho smyslový – „počítkový“ – charakter, který zásadně proměňuje po-

¹ Nejpřehlednější systematizaci tohoto paradigmatického postoje v českém kontextu lze nalézt v Úvodu do estetiky prof. Vlastimila Zusky. Viz Zuska, V., *Estetika: úvod do současnosti tradiční disciplíny*. Praha, Triton 2001.